

- Vasmer, Max, 1941., Die Slaven in Griechenland, Berlin
Vasmer = Max Vasmer, 1953. – 1958., Russisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg, Winter
Zschieschang, Christian, 2017., Das Herzfelder Zehntverzeichnis und die Frühmittelalterliche Grenzsituation an der mittleren Saale, Eine namenkundliche Studie, Köln/Weimar/Wien, Böhlau

Sažetak

Ranko Matasović, Filozofski fakultet, Zagreb; HAZU
UDK 81'373.6, izvorni znanstveni rad
primljen 18. siječnja 2019., prihvaćen za tisak 29. svibnja 2019.

The Name of Croats

This paper uses the oldest attestation of the name of Croats to reconstruct its Proto-Slavic form as *Xurwāt- > *Xъrvatъ. We then explain why this name figures in the Latin and Greek documents of the 9th and 10th centuries respectively as *Croatae* and *Khrōbatoi*. We then show that all of the hitherto suggested Slavic etymologies of this name are either implausible or outright impossible. Only the etymology deriving *Xъrvatъ from Iranian *harw-at- „guardian, protector“ fulfills the criteria of formal derivability, historical plausibility and semantic probability. However, one needs to assume that this name was borrowed into Proto-Slavic from Proto-Ossetic or Alanian, because only in that Iranian language there is a change of *a to *u before a syllable containing *w.

Key words: etymology, the name of Croats, Proto-Slavic, Ossetic

NASLONJENICA SE UZ GLAGOLE I GLAGOLSKE OBLIKE U HRVATSKOM KNJIŽEVNOM JEZIKU, UZ DOPUNU O NASLONJENICI SI

Leopold Auburger

U radu se opsežno prikazuje višeznačna uporaba naslonjenice *se* uz glagole kao akuzativne povratne osobne zamjenice, kao leksikološkoga afiksa u neprijelaznih glagola i kao dijateznoga morfema. Daje se pregled prozodijskih posebnosti naslonjenice *se*, uključujući enklizom uvjetovana pitanja reda riječi u rečenicama. Iznosi se relevantne morfološke, sintaktičke i leksikološko-semantičke podatke, na čijem se temelju klasificira i tumači uporaba naslonjenice *se* uz glagole. Slika uporabe naslonjenice *se* dopunjava se sažetim prikazom uporabe naslonjeničkoga dativnog oblika povratne osobne zamjenice *si*.

Naslonjenica se i drugi naslonjenički oblici

Naslonjenica (enklitika) *se* u hrvatskom književnom jeziku, neovisno o njezinoj različitoj uporabi i značenju, izravno ili neizravno potječe od nenaglašenoga akuzativnog skraćenog oblika jednine i množine odgovarajućega naglašenog punog oblika povratne osobne zamjenice *sěbe*. Ta je naslonjenica s jedne strane, kad se rabi kao povratna zamjenica, izravno izvedena od naglašenoga, neskraćenog oblika *sěbe*. S druge strane, ta se naslonjenica rabi kao odzamjeničeni (depronominalizirani) leksikološki afiksalni dometak glagolima ili kao gramatički morfem glagolskoga stanja (dijateze) u oblika neosobnoga aktiva i neparticipnoga pasiva. Ta su potonja dva načina uporabe rezultat povijesne značenjske promjene naslonjenice *se*, koja je dovela do odzamjeničenja uz okamenjavanje akuzativnoga oblika. Kao zamjenica *se* naslonjenica *se* rabi u značenju neuzajamne ili uzajamne (recipročne) povratnosti tako da su njezini subjekti kao vršitelji glagolske radnje ujedno i akuzativni objekti iste radnje, odnosno u slučaju uzajamnosti, njezini su određeni subjekti ujedno i akuzativni objekti glagolske radnje za sve ili nekoliko ostalih subjekata.¹

Zbog enklize i svojega zanaglasnog prozodijskog svojstva, zamjenica *se* je sama uvijek nenaglašena sastavnica složene naglasne cjeline, znači fonetske riječi, na čiju se sastavnu naglašenu riječ ispred sebe naslanja poput zanaglasnoga sloga. Zanaglasni skraćeni oblici postoje također uz genitivne i dativne oblike jednine i množine povratne osobne zamjenice, naime uz genitivni oblik *sěbe* isto tako *se* i uz dativni oblik *sěbi* zanaglasnica *si*. Isto tako, genitivni i akuzativni oblici jednine nepovratne osobne zamjenice 1. osob. *měne* i 2. osob. *těbe* imaju kao naslonjeničke oblike *me* odnosno *te*, a dativni oblici *měni* i *těbi* enklitike *mi* odnosno *ti*. Uz množinske genitivne i akuzativne oblike nepovratne osobne zamjenice 1. osob. *nās* i

¹ Riječ *radnja* ovdje se rabi u širem značenju uključujući 'djelovanje', 'zbivanje', 'događanje' i 'stanje'. Oblici *se* složene zamjenice *jedan drugoga* (*jedna drugu*; *jedan drugomu*; *jedna drugoj*; *jedni druge* itd.) rabe samo uzajamnopovratno. U starocrkvenoslavenskom jeziku naslonjenički akuzativni oblik povratne zamjenice (себе) glasi сѧ. Uz uporabu naslonjenice сѧ kao zamjenice i afiksa za tvorbu povratnih i neprijelaznih glagola, ona se u svezi s aktivnim glagolskim oblicima još rabi kao tvorbeni morfem pasivnih oblika. Ekvivalenti hrvatskoj naslonjenici *se* postoje i u poljskom i u drugim slavenskim jezicima, primjerice u poljskom jeziku enklitika *się* prema naglašenomu obliku *siebie*, koja se, međutim, ne rabi kao dijatezni, tvorbeni morfem pasivnih oblika, koji se pak isključivo tvore u svezi s pasivnim participima prošlosti. Uostalom, pasiv se u poljskom jeziku rabi gotovo samo u prošlom vremenu. Za razliku od hrvatskoga jezika u poljskom se jeziku u određenih glagola naslonjenica *się* prenosi također na njihovu glagolsku imenicu, npr. *leczenie się* kao izvedenica od glagola *leczyć się*; *staranie się* od *starać się*; *uczenie się* od *uczyć się*; *zachowanie się* od *zachować się* (hrv. *ponašanje* od *ponašati se*); ali bez *się* npr. *wrócenie* od *wrócić* i *wrócić się*. U ruskom je jeziku starocrkvenoslavenska enklitika сѧ postala gramatičkim ili leksikološkim sufiksom, naime -ся (< ся ← себя). Kao gramatički je sufiks -ся sastavni dio sintetičnih pasivnih oblika koji su, uz rijetke iznimke, uvijek nesvršenoga vida i oblikâ neosobnoga aktiva. Leksikološki sufiks -ся služi za tvorbu neprijelaznih, i to povratnih i nepovratnih glagola. Pri izvođenju glagolskih imenica sufiks -ся otpada, npr. *лечение* od *лечиться*; *стремление* od *стремиться*; *учение* od *учиться*; *возвращение* od *возвратиться*; ali *вести себя* (hrv. *ponašati se*) i *поведение* (hrv. *ponašanje*).

2. osob. *vás* postoje naslonjenički skraćeni oblici *nas* odnosno *vas*, a uz dativne oblike *nàma* i *vàma* enklitike *nam* odnosno *vam*. Enklitični oblici također postoje uz naglašene genitivne, dativne i akuzativne oblike jednine i množine nepovratne osobne zamjenice 3. osob. (*ga, nj* ← *njèga; mu* ← *njèmu; je* ← *njê; joj* ← *njôj; ju, nju* ← *njû; ih* ← *njih; im* ← *njîma*). Od glagola, nenaglašene enklitične oblike za indikativnu sadašnjost uz naglašene oblike imaju dvovidni glagol *biti*, naime *sam, si, je, smo, ste, su*, i nesvršeni glagol *htjèti*, naime *ću, ćeš, će, ćemo, ćete, će*. U oblikâ kondicionala sadašnjega, svršeni se oblici pomoćnoga glagola uglavnom rabe naslonjenički, znači *bih, bi, bi, bismo, biste, bi*; naglašeni oblici imaju kratkosilazni naglasak (*bìh, bì, bì, bìsmo, bìste, bì*). Konačno, i upitna je čestica *li* naslonjenica.²

Posljedica je naslonjeničke prozodije enklitike *se* da se ona ne može stavljati ni na apsolutni početak rečenice ni na apsolutni početak nezavisnih ili zavisnih rečenica unutar složene rečenice ni neposredno iza sintaktičkoga umetka koji rastavlja dijelove višečlane sintaktičke jedinice. Kao naslonjenica i zanaglasnica oblik *se* ne može neposredno doći iza prislonjenica jer potonje zahtijevaju da njima neposredno slijedi naglašena riječ, s kojom trebaju tvoriti naglasnu cjelinu. To također valja u slučaju sintagmatske veze enklitičnih oblika jednine nepovratne osobne zamjenice 1. osob. *me*, 2. osob. *te*, 3. osob. *nj* odnosno *nju* i povratne odnosno recipročne zamjenice *se* s inače prislonjeničkim prijedlozima koji se slažu s akuzativom. Ti inače nenaglašeni prijedlozi u takvim se svezama naglašavaju, tako da cjeloviti prijedložni izraz tvori prozodijsku cjelinu čije sastavnice mogu biti zanaglasnički skraćeni oblici nepovratne i povratne osobne zamjenice, npr. *ùzā se; zā se; pòdā nj; zā nj*.

Poseban je prozodijski slučaj prislonjenička niječna čestica *ne* kad se veže s naslonjeničkim oblicima indikativnoga prezenta glagola *htjèti* i s naslonjeničkim oblicima pomoćnoga glagola kondicionala sadašnjega (*bih, bi, bi, bismo, biste, bi*). U tim se sintagmama čestica *ne* različitim naglaskom naglašuje tako da zajedno s dotičnom enklitikom može tvoriti naglasnu cjelinu, dakle *né ću, nê ćeš, nê će, nê ćemo, nê ćete, nê će* odnosno *nè bih, nè bi, nè bi, nè bismo, nè biste, nè bi*.³ Nadalje, postoji nekoliko prislonjeničkih veznika koje se pod određenim uvjetima može rabiti također naglašeno, i to neovisno o prozodiji riječi koja neposredno slijedi iza njih, npr. uz prislonjenički oblik *da* naglašeni oblik *dā* i uz *kad* također *kād*. Iza tih naglašanih, oblika naslonjenice mogu neposredno doći, npr. *dā* se je čudio.

Što se tiče pravila reda riječi, za pisani hrvatski književni jezik vrijedi da naslonjenice ne dolaze izravno ni iza razgodaka, tj. iza točke, upitnika, uskličnika, zarezâ, točke sa zarezom, dvotočja i crtice, ni iza zagrada u koje je stavljena parenteza, ni

² O enklitikama vidi Frleta, 2018.; Hrvatska gramatika, 1997.: 71. – 72., 91. – 93., 204., 208. – 210., 271. – 272.; Auburger, 2018.: 196. – 199., 312. – 314., 329. – 331. O redu enklitikâ i proklitikâ u rečenicama hrvatskoga književnog jezika te dotičnom nazivlju vidi Peti-Stantić, 2006. U tom se radu osobito razlučuju gramatički uvjeti od prozodijskih i komunikativno-informativnih uvjeta reda riječi i sintaktičkih članova. S tim se u svezi ističe potreba usustavljanja dotičnoga nazivlja.

³ Usp. Auburger, 2018.: 331.

iza trotočja ili višetočja kao znaka da je neki tekst izostavljen, jer se tim razgodcima označuju granice sintaktičkih jedinica koje naslonjenice, po standardnoj prozodiji hrvatskoga književnog jezika, prozodijski ne mogu prijeći.

Dva druga prozodijska pravila za red riječi odnosno za red sintaktičkih članova, koja su uvjetovana enklizom, sljedeća su: (1.) pravilo tzv. drugoga mjesta pojedinačnih naslonjenica u rečenici kad naslonjenice nisu sastavni dijelovi niza više naslonjenica i ne tvore naglasnu cjelinu s niječnom česticom *ne* (*ně ću, nē ćeš, ...; nē bih, nē bi, ...*) i pravilo tzv. drugoga mjesta niza naslonjenica koje neposredno slijede jedna iza druge kao prozodijske cjeline; (2.) pravilo da više enklitikâ unutar rečenice, uključujući zavisne rečenice kojih su one neposredni sintaktički članovi, s iznimkom onih enklitika koje tvore naglasnu cjelinu s niječnom česticom *ne*, treba tvoriti poredan niz u kojem jedna enklitika slijedi neposredno iza druge.

Uz pretpostavku gore navedenih općih prozodijskih uvjeta za uporabu naslonjenicâ, prvo pravilo određuje da naslonjenički izraz dolazi što bliže apsolutnomu početku cjelovite odnosno uvrštene rečenice koje je neposredni sintaktički član, tj. iza prve naglašene riječi rečenice s kojom može tvoriti naglasnu cjelinu. Međutim, pri konkretizaciji toga pravila treba uzeti u obzir uvjete koji se s jedne strane tiču objektivnoga rečeničnog ustrojstva, a s druge su strane subjektivne, naime prozodijsko-stilističke ili funkcionalno-stilističke i komunikativno-informativne naravi, kao npr. eufonijsko i ritmično oblikovanje izražavanja, ili poraba redosljeda naglašanih rečeničnih članova u svrhu komunikativno-informativnoga isticanja. Za razliku od prvoga pravila, drugo se pravilo može jednostavno konkretizirati. Na prvo mjesto u dotičnom nizu enklitikâ dolazi, ako je ima, upitna čestica *li*, nakon koje dolaze enklitični glagolski oblici indikativa prezentabklagola biti osim *je*, koji se uvijek stavlja na apsolutni kraj niza enklitikâ, i enklitičnih oblika indikativnoga prezenta glagola *htjèti* (*ću, ćeš, ...*) i oblika pomoćnoga glagola kondicionala sadašnjega (*bih, bi, ...*), ako ti glagolski enklitični oblici tvore naglasnu cjelinu s niječnom česticom *ne* (*ně ću, nē ćeš, ...; nē bih, nē bi, ...*). Iza tih tako određenih glagolskih enklitika dolaze, ako ih ima, zamjениčne enklitike i riječca *se*. Pri tome je redosljed tih zamjениčnih enklitika i riječce *se* tako određen da dativni oblici dolaze ispred genitivnih i akuzativnih oblika, uključujući enklitiku *se*, i da genitivni oblici, uz malo iznimaka koje se međutim ne tiču enklitike *se*, dolaze ispred akuzativnih oblika uključujući enklitiku *se*. Na apsolutni se kraj takva niza enklitikâ stavlja glagolska enklitika *je*. Za naslonjenice koje zajedno s niječnom česticom *ne* tvore naglasnu cjelinu, vrijede prozodijska pravila koja se tiču njihove cjelovite naglasne cjeline, a ne navedena pravila za članove niza naslonjenicâ; lijep je tomu primjer sljedeća rečenica iz romana Stjepana Babića Crvena magla (Babić, 2000.: 50): „Ja se nikada više ne ću navratiti u ovu restauraciju.“⁴

---

⁴ Podrobnije prikaze pravilâ za redosljed naslonjenicâ donosi Hrvatska gramatika, 1997.: 595. – 598. i Frleta, 2018. Pri tom se obazire također na razliku između normativno dotjeranoga književnoje-

Enkliza kao takva i dosta stroga pravila o redu enklitikâ u rečenici uzrokuju da se enklitike ne mogu isticati u komunikativno-informativne svrhe putem njihova pozicioniranja u rečenici. U toj se ulozi treba rabiti njihove naglašene neskracene parnjake na odgovarajućim mjestima u rečenici. Glede enklitike *se*, međutim, ta mogućnost postoji samo kad je ta enklitika rabljena kao n reciprocna povratna osobna zamjenica, jer samo u tom slučaju postoji također takav parnjak. Uz uzajamnu zamjenicu *se* i kad je naslonjenica *se* rabljena kao leksikološka afiksalna čestica u glagola ili kao gramatički morfem glagolskoga stanja (dijateze), nema takvoga parnjaka.

Glagoli sa *se*

Određenje pojma „glagoli sa *se*“

Pod pojmom *glagoli sa se* ovdje se razumijevaju svi glagoli (1.) koji uslijed svoje sintaktičke sveze sa zamjениčnom enklitikom *se* imaju prijelazno, neuzajamno ili uzajamnopovratno značenje ili (2.) u kojih je enklitika *se* kao glagolski afiks leksikološka sastavnica analitičke tvorbe neprijelaznih glagola. Stoga se riječca *se* kao dio sveze *glagoli sa se* ovdje rabi kao homonim bez obzira na to je li u glagola rabljena kao zamjenica ili kao leksikološki tvorbeni afiks. Naziv *glagoli sa se*, dakle, ne odnosi se ni na glagole kad su njihovi oblici kao akuzativni rečenični članovi sintaktički svezani s naglašenim punim oblikom povratne zamjenice *se*, naime *sebe*, ni na glagolske morfološko-gramatičke sintagme u kojima je enklitika *se* rabljena kao dijatezni morfem.⁵ Ne uzimajući u obzir posebna leksikografsko-gramatička djela, primjerice valentne glagolske rječnike, leksikografsku bi posebnu natuknicu

---

zičnog izražavanja i nebrižnoga razgovornog stila; usp. Frleta, 2018.: 15. – 16. Zanimljiva je razlika između književnoga i znanstvenoga stila s jedne strane i službeno-administrativnoga stila s druge strane. Potonjemu nije svojstveno rastavljanje imena i prezimena enklitikom *se*, a u prvim dvama stilovima to je sasvim dopustivo; usp. Frleta, 2018.: 16. – 17. Glede nekoliko posebnih slučajeva u kojima akuzativni naslonjenički zamjениčni oblik dolazi ispred genitivne naslonjenice, vidi: Frleta, 2018.: 20. – 21. Opći je problem reda enklitikâ uporaba enklitikâ istoga padeža i jednakoga glasovnog oblika u zajedničkom nizu. Frleta (2010., str. 9., bilj. 30.) nizanje enklitičnoga oblika 2. osob. jednine indikativa prezenta pomoćnoga glagola *si* zajedno s enklitičnim dativnim oblikom povratne osobne zamjenice *si* (*Ti si si oprao ruke.*) ocjenjuje kao kakofoniju i primjećuje: „... svakako bi bilo zanimljivo vidjeti kako bi hrvatski riješio tu kakofoničnu situaciju“. Autor tvrdi da u tekstovima hrvatskih književnika 19. st. nije našao ni jedan primjer za takvu kakofoniju. Uostalom, takva kakofonija također proizlazi iz zajedničke uporabe istoglasnih oblika osobne zamjenice u objektnom dativu kao dopune glagolima s jedne strane, a s druge strane u posvojnomo dativu kao atributne dopune imenicama, primjerice kao u rečenici *Vratio sam mu mu knjigu*. Ali, ako su u slučaju značenjski različitih dativa pripadni zamjениčni oblici i glasovno različiti, nema pravila za njihov redosljed, usp. (?) *Dao sam mu si* [svoju] *knjigu*. ili (?) *Dao sam si mu knjigu.*; (?) *Čitao im mu* [njegovu] *je pjesmu*. ili (?) *Čitao mu im je pjesmu*. S tim bi u svezi trebalo normirati i neposredno stavljanje naslonjeničkih oblika osobne zamjenice u posvojnomo dativu iza njihove imenice, npr. *jer djela im bijahu zla* (Iv 3, 19); *Vratio sam mu knjigu mu*. i sl. Primjeri za red naslonjenicâ koji su navedeni u Hrvatskoj gramatici (1997.: 595. – 598.) nemaju spomenute sporne oblike.

⁵ Uz naslonjeničku uzajamnu zamjenicu *se* i uz istoglasni naslonjenički tvorbeni afiks *se* nema odgovarajućega naglašenog i neskracenog oblika *sèbe*.

sačinili samo glagoli sa *se* iz druge skupine. Za druge bi glagole bilo dovoljno dati odgovarajuće sintaktičke i morfološke upute u članku određenog glagola bez *se* odnosno neprijelaznoga glagola sa *se*. Na zamjenjivost bi se afiksa *se* uzajamnopovratnom zamjenicom *se* trebalo uputiti samo u množinskih oblika. Prikaz uporabe enklitike *se* kao dijateznoga morfema spada u gramatičku morfologiju glagolâ, a samo iznimno u leksikologiju odnosno leksikografiju.⁶

Predmetom poglavlja „Višeznačnost glagolskih oblika s enklitikom *se*“ problem homonimije i značenjski povezane višeznačnosti (polisemije) odnosno problem ovisnosti jednoznačnosti glagolskih oblika s enklitikom *se* o kontekstu. Naime, enklitika *se* može biti rabljena leksikološki kao glagolski afiks, sintaktički kao zamjenica ili morfološki kao morfem glagolskoga stanja.

Klasifikacija glagolâ sa *se* u tri značenjska razreda

Po značenju su glagoli sa *se* ili (1.) pojedinačnopovratni glagoli; ili (2.) uzajamno- ili neuzajamnosocijativni glagoli; ili (3.) afiksalne tvorenice s više različitih leksikoloških značenja, među njima dvije značenjske vrste načina vršenja glagolske

---

⁶ Pregled različitih opisâ, klasifikacijâ i nazivljâ u hrvatskim gramatikama i drugim radovima o glagolima s enklitikom *se* daje Oraić Rabušić (2016). Pregled pokazuje da je središnji problem činjenica da je enklitika *se* rabljena ne samo zamjenično nego također nezamjenično kao leksikološki afiks i kao morfem glagolskoga stanja. Međutim, u obrađenoj literaturi o toj različitoj uporabi enklitike *se* djelomice postoji dosta pojmovnih i terminoloških nejasnoća. Stoga je autoričina zaključna ocjena obrađene literature sasvim na mjestu: „... većini se tradicionalnih podjela može zamjeriti nepostojanje ujednačenih kriterija na temelju kojih se pojedini glagoli izvršuju u određene skupine.“ (nav. dj.: 55.). Uzorno se to pokazuje uporabom naziva *povratni glagol* također u slučajevima u kojima enklitika *se* nema značenje povratne zamjenice te uvođenjem naknadnoga naziva *pravi povratni glagol* za slučajeve njezine zamjenične uporabe. Pojam „povratni glagol“ zadržava se kao nadređeni pojam također u samom radu Oraić Rabušić, 2016., a dotični se glagoli izvršuju u tri podređene skupine, naime (1.) u skupinu tzv. *reflexiva tantum*; (2.) u skupinu glagolâ u kojih se enklitika *se* može zamjenjivati naglašenim oblikom *sěbe*; (3.) u skupinu glagolâ u kojih enklitika *se* nije zamjenjiva naglašenim oblikom *sěbe*; njima pripadaju i svi prijelazni, uzajamnopovratni glagoli („Pojedini povratni glagoli te skupine imaju primjerice samo uzajamnopovratno značenje.“, nav. dj.: 54.). Pri tome se enklitika *se* ne shvaća kao zamjenica nego kao leksikološko-morfološka „čestica“ („... se čestica *se* uz glagole smatra dijelom njihova morfološkoga i leksičosemantičkoga ustrojstva ...“, nav. dj.: 53.). U kasnijem se radu Oraić Rabušić (2018.) zadržavanje naziva *povratni glagol* za označavanje svih glagola odnosno glagolskih oblika i glagolskih sintagma s enklitikom *se* opravdava prilagođivanjem hrvatskomu uobičajenom nazivlju. Bez obzira na te nazivoslovne probleme, klasifikacija glagolâ sa *se*, koja je razrađena u tom radu, donekle je sukladna s onom u Glasovi i oblici, 2007.: 506. – 507., t. 1047. – 1051., jer potonja također uzima kao kriterij podjele uporabu enklitike *se* kao zamjenice ili leksikološkoga glagolskog afiksa ili morfema glagolskoga stanja. Za leksikografsku klasifikaciju glagolâ odnosno glagolskih oblikâ i sintagmâ s enklitikom *se* uz primjenu također semantičkih kriterija vidi Oraić Rabušić, 2008. i 2016.: 53. – 54.; sintaktičko-semantičku klasifikaciju na osnovi isključivo leksikološko-morfološkoga afiksalnog shvaćanja enklitike *se* sadrži Oraić Rabušić (2017). Pri tome se ne uzimaju u obzir tzv. *reflexiva tantum* ni prijelazni uzajamnopovratni glagoli koji nemaju prijelaznoga parnjaka bez enklitike *se*, jer klasifikacija tih glagola po sintaktičko-semantičkim kriterijima po autorici pravi teškoće (nav. dj.: 178.).

radnje, naime intenzivnoga načina i sativnoga načina, i još izvedenice od pridjevnih osnova.

Pojmovno treba, s jedne strane, jasno razlikovati gramatičku, naime zamjeničnu uporabu enklitike *se* od njezine leksikološke, afiksalne uporabe. S druge se strane, u slučaju zamjenične uporabe, treba razlikovati pojedinačnopovratno značenje enklitike *se*, koje se odnosi na pojedinačne subjekte, od uzajamnopovratnoga značenja, koje se kao skupna povratnost odnosi na skupinu više subjekata množinskog glagolskog oblika kao cjelinu. Uz pojam se „povratnosti“ s njegovim dvama podređenim pojmovima „pojedinačne“ i „uzajamne povratnosti“ još rabi semantički pojam „socijativnosti“, i to posebice za jedninske oblike množinskih uzajamnopovratnih glagolskih oblika. Tim se pojmovima terminološki može jasno razlikovati između uzajamnosocijativnih (množinskih) i neuzajamnosocijativnih (jedninskih i množinskih) glagolskih oblika s enklitikom *se*. Razred sveukupnih socijativnih glagolskih oblika sa *se* dakle obuhvaća glagolske oblike u kojih je enklitika *se* rabljena kao (uzajamnopovratna) zamjenica ili kao leksikološki afiks.

Naslonjenica *se* sastavnica je svih oblika glagolâ sa *se* s iznimkom participâ kao takvih i glagolskih imenica (s dometcima *-nje* i *-će*), primjerice, *ponašanje* u oprjeci prema *ponašati se*. Stoga glagoli sa *se* nemaju participne ni imeničke oblike sa *se*. Dotične se glagolske imenice kao morfološke oblike može dovesti u jednoznačnu tvorbenu vezu s njihovim izvornim glagolima samo kad se uzima u obzir kontekst njihove uporabe. Tako može, primjerice, glagolska imenica *brijanje*, ovisno o kontekstu, biti oblik i nepovratno-prijelaznoga glagola *brijati (koga)* i pojedinačnopovratnoga glagola *brijati se* i istoglasnoga uzajamnopovratnog glagola *brijati se*, a glagolska imenica *dogovaranje* može pripadati i prijelaznomu glagolu *dogovarati (što)* i neprijelaznomu, neuzajamnosocijativnomu glagolu *dogovarati se*.⁷

Pojedinačnopovratni glagoli sa *se*

Pojedinačnopovratni glagoli sa *se* svi su prijelazni uslijed svoje sveze s naslonjeničkim akuzativnim oblikom povratne osobne zamjenice, koji je radi isticanja zamjenjiv naglašenim oblikom *sěbe*. Te se suodnose može tablično prikazati kako slijedi:

⁷ O toj morfološkoj višeznačnosti vidi Auburger, 2018.: 34., 168. – 169.; Auburger, 2015.: 63. – 64. U glagolskih se imenica morfološka kategorija glagolskoga stanja sa svojim potkategorijama osobnoga i neosobnoga radnog stanja (aktiva) te osobnoga trpnog stanja (pasiva) ne izražava morfemski (za razliku od oblikâ infinitiva i participa prošloga). U glagolskih se imenica radno stanje može razlikovati od trpnoga stanja samo pomoću izvornih oblika glagolskih imenica, naime pravilom da (prave) glagolske imenice imaju tada i jedino tada trpno značenje kad je po značenju njihov polazni oblik pasivni particip prošli. U slučaju prijelaznih glagola aktivne se glagolske imenice može razlikovati od pasivnih sintaktičkim putem jer prve mogu imati kao atributnu dopunu samo dopunu u subjektivnom genitivu (radnom subjektivnom genitivu), a druge samo dopunu u objektivnom genitivu (trpnom subjektivnom genitivu). Međutim, ni ta se razlika ne izražava morfemski, usp. *pjevanje ptice* (radni subjektivni genitiv) u oprjeci prema *pjevanje pjesme* (objektivni genitiv); *brijanje koga* (objektivni genitiv) ← *brijati koga* odnosno i ← *(tko) biti brijani*; *brijanje koga* (radni subjektivni genitiv) ← *(tko) brijati se*.

Pojedinačnopovratni glagoli sa <i>se</i>			
<i>se</i>	Oblici sa <i>se</i>	<i>sěbe</i>	Primjeri (u pojedinačnopovratnom značenju) ⁸
enklični akuzativni oblik neuzajamno-povratne osobne zamjenice	svi jedninski i množinski oblici; svi su glagolski oblici prijelazni	zamjenjivost enklitike <i>se</i> uz zadržavanje pojedinačne povratnosti	<i>brijati se ~ sebe</i> ; <i>oslobađati se ~ sebe</i> ; <i>pokrivati se ~ sebe</i>

Bit povratnosti pojedinačnopovratnih glagola sastoji se u tome da glagolska radnja pojedinačno djeluje na sve subjekte-vršitelje kao ujedno i na svoje akuzativne objekte; znači: vršitelj glagolske radnje vrši istu na samom sebi. To se sintaktički izražava sintagmom *sa se*.

Neuzajamnosocijativni i uzajamnosocijativni glagoli sa *se*

U socijativnih glagola *sa se*, primjerice, *dogovarati se*; *dopisivati se*; *pogledavati se*; *pomagati se*; *pozdravljati se*; *slagati se*, ima prijelaznih glagolskih oblika, ako ih ima, samo među množinskim oblicima. Pri tome su ti glagoli kao socijativni glagoli djelomično *pluralia tantum*, znači imaju samo množinske oblike indikativnoga prezenta, kao npr. *pogledavati se* (*pogledavam se; umjesto toga: *pogledavam na koga*); *pozdravljati se* (*pozdravljam se; umjesto toga: *pozdravljam koga*), i u slučaju uzajamnoga značenja glagoli *brijati se*; *obavješćivati se*; *udarati se*, čiji jedninski oblici imaju prijelazno, pojedinačnopovratno, nesocijativno značenje. Glagol *pomagati se* u jednini ima neprijelazno i nesocijativno značenje, naime 'služiti se čime kao pomagalom'. Iz svega toga proizlazi da je enklitika *se* rabljena kao akuzativna recipročna zamjenica samo u množinskih oblika tih glagola. Njezino je značenje u tim slučajevima uzajamna, skupna povratnost, koja se odnosi na množinske subjekte kao skupne činitelje radnje. Recipročna zamjenica *se* tada označuje sve sudionike u uzajamnom djelovanju kako su oni određeni sintaktičkim rečeničnim ustrojem.

U neprijelaznih i time neuzajamnih glagolskih oblika socijativnih glagola *sa se*, a to su svi njihovi jedninski oblici kao npr. *dogovaram se*; *slažem se*, i u dijela tih glagola *sa se* također njihovi množinski oblici kao npr. *dogovarati se*; *dopisivati se* i *slagati se*, naslonjenica *se* leksikološki je afiks analitičke tvorbe glagolâ. Premda je ta naslonjenica povijesno nastala iz naslonjениčkoga akuzativnog oblika povratne osobne zamjenice *se* (← *sěbe*), ona sama više nije padežni oblik nego leksikološki, socijativni afiks, koji općenito upućuje od subjekta kao činitelja radnje na sudionike u djelovanju i zbivanjima. Potonji mogu biti označeni, među inim, prijedložnom dopunom ili množinskim izrazom subjekta, kao npr. u rečenicama *Dogovaram se s kim za sastanak.*; *Dogovaramo se za sastanak.*

⁸ Kao primjeri su navedeni, ako se drugo ne napomene, nesvršeni glagoli.

Sadržaj je općega, neuzajamnog, socijativnog značenja samo to da se glagolska radnja vrši zajedno s drugim sudionicima, a nije izričito označeno tim glagolskim oblicima da se glagolska radnja vrši također uzajamno. Kao općenito u glagolâ sa *se*, enklitika *se* otpada pri tvorbi glagolskih imenica od socijativnih glagola. Te se suodnose može tablično prikazati kako slijedi:

Socijativni glagoli sa <i>se</i>			
<i>se</i>	Oblici sa <i>se</i>	<i>sěbe</i>	Primjeri
enklitični akuzativni oblik uzajamnopovratne osobne zamjenice	samo prijelazni množinski oblici	leksikološki ograničena zamjenjivost enklitike <i>se</i> uz amjenu uzajamnosti pojedinačnom povratnošću	<i>pogledavati se; pomagati se; pozdravljati se; razumijevati se; sporazumijevati se; zamjenjivati se</i> uzajamno značenje: <i>bosti se (Krave se bodu.); grepsti se (Mačke se grebu.); optuživati se; tući se</i>
bespadežni leksikološki socijativni afiks bez značenja uzajamnosti	svi jedninski oblici, množinski oblici samo u dijela tih socijativnih glagola sa <i>se</i> ; svi su oblici tih glagola sa <i>se</i> neprijelazni	leksikološki ograničena zamjenjivost enklitike <i>se</i> uz zamjenu uzajamnosti pojedinačnom povratnošću	jedninski i množinski oblici: <i>dogovarati se; dopisivati se; miriti se; parničiti se; prepirati se; rukovati se; slagati se; sporiti se; sukobljavati se</i> samo jedninski oblici: <i>sporazumijevati se; tući se</i>

Malen je broj pravih uzajamnocijativnih glagola sa *se* u usporedbi s neuzajamnocijativnim glagolima sa *se*. A među pravim je uzajamnocijativnim glagolima sa *se* malen broj glagolâ s jedninskim, socijativnim i stoga neprijelaznim oblicima u usporedbi s jedninskim, nesocijativnim, posebice pojedinačnopovratnim, i stoga prijelaznim oblicima.

Nema naglašenoga punog oblika prema naslonjениčkomu obliku uzajamnopovratne zamjenice *se*. Zamjena naslonjenice *se* naglašenim oblikom *sěbe*, ukoliko je s obzirom na polazni glagol bez *se* značenjski moguća, rezultira u socijativnih glagola uvijek prijelaznom, pojedinačnopovratnom svezom. Povratnost se množinskih oblika kao pojedinačna povratnost onda odnosi na svaki pojedini subjekt sâm za sebe.

U neuzajamnocijativnih glagolskih oblika sa *se* takva zamjena ima kao posljedicu ne samo izmjenu naslonjenice *se* naglašenim punim oblikom *sěbe*, nego povrh toga također izmjenu leksikološkoga bespadežnog tvorbenog afiksa *se* akuzativnim zamjениčnim oblikom *sěbe*.

Dopuna – povratni glagoli sa zamjeničnom naslonjenicom *si*

Sukladno pojedinačnopovratnima i uzajamnopovratnima glagolima sa *se* postoje i glagolske sveze sa *si*, naslonjениčkim oblikom pojedinačnopovratne odnosno uzajamnopovratne osobne zamjenice kojih je odgovarajući naglašeni oblik *sěbi*.⁹ Ta se naslonjenica na isti način može zamijeniti naglašenim pojedinačnopovratnim punim oblikom *sěbi* kao *se* oblikom *sěbe*, uslijed čega se može bitno uzajamnopovratno značenje zamjenice *si* gubi. Za razliku od glagolâ sa *se*, glagoli sa *si* odnosno njihovi oblici po značenju samo su pojedinačnopovratni ili uzajamnopovratni glagoli odnosno oblici, pri čemu su uzajamnopovratni oblici kao u glagolâ sa *se* samo množinski oblici. Stoga se naslonjenica *si* uvijek rabi samo kao zamjenica, a ne također kao leksikološki tvorbeni afiks ili kao dijatezni morfem *i*, za razliku od glagolâ sa *se*, nema neuzajamnoscijativnih oblika sa *si*.

Kada je riječ o sveukupnim oblicima određenoga glagola, tada ne dolazi naslonjenica *si*, kao ni naslonjenica *se*, u participâ kao takvih ni u (pravih) glagolskih imenica. Pojedinačnopovratno se značenje u glagolskih imenica izražava umjesto enklitikom *si* punim naglašenim oblikom *sěbi* kao dativnom dopunom imenici, a uzajamnopovratno značenje oblicima jednoznačne uzajamne zamjenice jd. *jedan drugomu*, mn. *jedni drugima* itd.

Glagoli sa *si* djelomično su prijelazni i djelomično neprijelazni, ovisno o tome imaju li akuzativnu dopunu ili ne. Sve se te suodnose može tablično prikazati kako slijedi:

---

⁹ Uporaba je enklitičnoga dativnog oblika pojedinačnopovratne odnosno uzajamnopovratne osobne zamjenice *si* znatno rjeđa, nego odgovarajuća uporaba enklitike *se*. S jedne je strane uzrok tomu što se enklitika *si* može rabiti samo kao zamjenični, a ne kao glagolski leksikološki tvorbeni afiks ili kao dijatezni morfem. S druge strane, ovisno o posebnom značenju njezina dativa, uporaba enklitike *si* slobodna je, znači neobvezna s obzirom na njezin kontekst odnosno komunikativno-informativnu namjeru govornika. Konačno, uporaba enklitike *si* uvjetovana je različitim ocjenom u normativnim gramatikama i jezičnim savjetnicima, uključujući samu enklitiku *si* kao takvu. Dok je uporaba enklitike *si* u 19. st. bila česta i razumljiva se sama po sebi, u 20. st. ona se znatno smanjila. Uzrokovano je to bilo najprije djelovanjem serbokroatizma, koji je već koncem 19. st. bio politički i filološki nadmoćno ojačao, a od 20-ih godina 20. st. jugoslavensko-srpskom jezičnom politikom nametanom Hrvatima i njihovoj jezičnoj zajednici. Tadašnji su srpski gramatičari i književnici držali da uporaba enklitike *si* nije primjerena srpskomu književnom jeziku. Suprotno tomu gledištu, enklitika *si* i njezina uporaba s glagolima i imenicama bez dvojbe odgovaraju gramatičkomu sustavu i normi hrvatskoga književnog jezika. Gramatičkopovijesni pregled prikazâ i obradbi enklitike *si* i njezine uporabe od 19. st. do danas pruža Frleta, 2010.: 1.– 7. Kao zaključak se navodi jasna tvrdnja Slavka Pavešića iz njegova jezičnoga savjetnika (Pavešić, 1971.: 253. – 254., 264.): „*si* je nenagl. oblik zamjenice *sebi*. U knjiž. se jeziku taj oblik upotrebljava u povratnom, a naročito u recipročnom značenju, npr. natoči si vina, pruži si ruke, zadaju si riječ. Kad se zamjenica ističe, uzima se *sebi*: »Natoči sebi vina.« (Frleta, 2010.: 6.). U Velikom hrvatsko-engleskom rječniku Željka Bujasa enklitika *si* ima posebnu natuknicu s uporabnim primjerima: *dajem si praviti cipele, sam si pravim cipele* (Bujas, 1999.: 1341.).

Glagoli sa <i>si</i>			
<i>si</i>	Oblici sa <i>si</i>	<i>sěbi</i>	Primjeri
enkliitični dativni oblik neuzajamnopovratne osobne zamjenice	svi jedninski i množinski oblici; ti su glagolski oblici djelomično prijelazni, djelomično neprijelazni	neograničena zamjenjivost enklitike <i>si</i> uz zadržavanje pojedinačne povratnosti	pod uvjetom pojedinačnopovratnoga značenja: činiti <i>si</i> u prilog; <i>dodavati si</i> ; <i>dopuštati si</i> ; <i>pomagati si</i> ; <i>pribavljati si</i> ; <i>priušćivati si</i> ; <i>škoditi si</i> ; <i>uditi si</i> ; <i>umišljati si</i> ; <i>zamišljati si</i> ; <i>zamjeravati si</i>
enkliitični dativni oblik uzajamnopovratne osobne zamjenice	samo množinski oblici, i to samo dijela glagola sa <i>si</i> ; ti su glagolski oblici djelomično prijelazni, djelomično neprijelazni	neograničena zamjenjivost enklitike <i>si</i> uz zamjenu uzajamnosti pojedinačnom povratnošću	pod uvjetom uzajamnoga značenja: <i>dodavati si</i> ; <i>dopuštati si</i> ; <i>pomagati si</i> ; <i>pružati si</i> ; <i>škoditi si</i> ; <i>uditi si</i> ; <i>zamjeravati si</i>

Enklitika *si* uvijek je ili pojedinačnopovratni ili uzajamnopovratni zamjениčni dativni oblik. U određenim slučajevima, čije bi se uvjete trebalo ustanoviti, ona kao dativni oblik može biti sintaktička dopuna imenicama, pridjevima, priložima, prijedlozima i rečenicama, ali samo kad je rabljena kao pojedinačnopovratna zamjenica.¹⁰ Uz prave se glagolske imenice, međutim, umjesto enklitike *si* rabi samo

¹⁰ Za značenja dativa i njegovu sintaksu vidi npr. Raguž, 1997.: 136. – 139.; Hrvatska gramatika, 1997.: 102., 207., 231. – 232., 438. – 444., 562. – 563., 580. – 581. Najvažnija su značenja dativa, isključujući njegovu prijedložnu uporabu, sljedeća:

(1.) Opće značenje objektnoga dativa u zavisnosti od prijelaznih i neprijelaznih glagola s pojedinim užim značenjima, naime (1.1.) značenje informacije o nekome ili nečemu kao namijenjenom cilju prema kojemu je usmjerena glagolska radnja (neizravni objekt uz prijelaznih glagola; izravni objekt uz neprijelaznih glagola); (1.2.) značenje koristi ili štete za dativni objekt (*dativus commodi* odnosno *incommodi*). (2.) Značenje atributnoga dativa u zavisnosti od imenice, i to s jedne strane, (2.1.) značenje objektnoga dativa uz određene, prije svega odglagolne imenice čije je značenje vršenje imenicom označene radnje, zbivanja odnosno djelovanja, sukladno objektnomu dativu uz glagole; vidi gore (1.); te s druge strane (2.2.) značenje posvojnoga dativa radi informacije o posjedniku odnosno raspolagatelju nadređenom imenicom označenoga predmeta. U tom značenju enklitika *si* nije zamjenjiva naglašenim oblikom *sěbi*. Ako se u slučaju povratnoga posvojnoga dativa želi isticati posjednik, treba rabiti oblike povratne posvojne zamjenice *svōj*, *svōja*, *svōje*; *svōji*, *svōje*, *svōja* itd. Uporabom enklitike *si*, nasuprot, istiche se posjedovani predmet. Na pitanje je li danim rečeničnim dijelom sa *si* označeni objektni dativ uz glagol ili posvojni dativ uz imenicu, ne može se odgovoriti uvijek jednostavno. Frazeološkom zamjениčnom jedinicom treba smatrati sveze što *mu/ti/joj/vam/im drago, koji mu/ti/joj/vam/im drago*. U njih se i u slučaju povratnosti ne rabi enklitika *si*, npr. *Radi što ti drago, samo me pusti na miru.*; *Koju ti drago kuću pogledaš, sve su čiste i svježje obojene.*; *Obući će koju joj drago haljinu i otići van.*; *Govorit će što im drago, samo da se čuju*; usp. Hrvatska gramatika, 1997.: 207., t. 552. (3.) Značenje objektnoga dativa u slučaju

naglašeni oblik *sěbi*. Uzajamnopovratno značenje enklitika *si* može imati samo kao dopuna glagolima. Češća je uporaba enklitike *si* kao dativne dopune imenicama u značenju posvojnoga dativa (pertinentnoga dativa; pripadnoga dativa).

Problem koji je postavljen u Frleta, 2010.: 7. – 12., da se pri uporabi zamjениčnoga oblika *si* treba razlikovati pojedinačnopovratno značenje ne samo od uzajamnopovratnoga nego također od značenja „dativa neotuđivosti“ kao posebnoga značenja posvojnoga dativa (pertinentnoga dativa; pripadnoga dativa), nije stvaran problem ako se, prvo, razlikovanje dotiče vrstâ zamjenicâ, naime enklitike *si* kao pojedinačnopovratne ili uzajamnopovratne zamjenice, a drugo, značenjskih vrsta dativnoga odnosa u zavisnosti od sintaktičke uporabe enklitike *si* kao dopune glagolima ili imenicama. Zamjenicom je enklitika *si* također u slučaju svoje uporabe uz imenice, premda uvijek pojedinačnopovratnom.

U skladu s tim treba tumačiti dativ enklitike *si* u primjerima za taj problem (Frleta, 2010.: 7. – 12.), djelomično kao objektni dativ, posebice kao dativ koristi ili štete (*dativus commodi* odnosno *incommodi*), koji zavisi od glagola, a djelomično kao atributni posvojni dativ u zavisnosti od imenice, pri čemu postoje i slučajevi dvoznačnosti kao u primjeru „... *počriv si rukama lice*. → ... *počriv rukama sâma sebi lice*. ili ... *počriv rukama sâma svoje lice*.“ (nav. dj.: 7.). Padežno značenje enklitike *si* u primjeru „*Perem si ruke*.“ (nav. dj.: 8. – 12.) ovisno o kontekstu treba protumačiti ili kao objektni dativ koristi odnosno štete uz predikatni glagol *perem* ili kao posvojni dativ bez isticanja posjednika uz akuzativnu imenicu *ruke*. Kad bi se htjelo istaknuti posjednika, trebalo bi zamijeniti enklitiku *si* povratnom posvojnâ zamjenicom (*svoje ruke*), pri čemu bi se mogla još upotrijebiti enklitika *si* kao dativna dopuna predikatnomu glagolu (*Perem si svoje ruke*). Sukladno tumačenje vrijedi za uporabu enklitike *si* u primjeru „*Režem si vene*.“ (nav. dj.: 11. – 12.) s time da je u normalnim kontekstima obvezna, a ne fakultativna (**Režem vene*), kako se to i obrazlaže na navedenom mjestu. Analogno tumačenje vrijedi također za neuporabu

---

dopune pridjevima koji izriču sličnost sa svojim objektom u dativu ili koji izriču neko osjećanje prema nekome ili nečemu označenom dativnim oblikom. (4.) Značenje subjektivnoga dativa (*dativus auctoris*) u zavisnosti od infinitiva kao informacija o vršitelju infinitivne radnje. (5.) Značenje etičkoga dativa (*dativus ethicus*) osobnih zamjenica 1. i 2. osob. (*mi, ti, nam, vam*) kao značenje različitih o situaciji ovisnih unutrašnjih duhovno-osjećajnih odnosa govornika prema sadržaju izreke i/ili sugovorniku te kao značenje potvrde u prisezi sličnim izrekama. Tablica „Sintaktičke funkcije padeža“ u Hrvatskoj gramatici, 1997.: 581. ne sadrži kategoriju etičkoga dativa, a navodi ga se na drugom mjestu kao tumačenje primjera za uporabu enklitike *si* u posvojnâ dativu, naime kao tumačenje rečenice *Djevojčica si prekrije lice rukama* (Hrvatska gramatika, 1997.: 563., t. 1844.), što se u Frleta, 2010.: 5. opravdano pobija. Naime, riječ je o posvojnâ dativu u zavisnosti od akuzativne imenice *lice* ili, ovisno o kontekstu, o objektnom dativu koristi ili štete u zavisnosti od predikatnoga glagola kao u sljedećem navodu iz tekstovâ Augusta Šenoa, u kojima se izričito rabi i povratna posvojna zamjenica: *Sramota na vas! Štono mijeh si* [objektni dativ koristi; L. A.] *svoj napunjujete uz tuđ teški znoj ...; ... kroz stakalca kojima si* [objektni dativ štete; L. A.] *je bio svoj nos nemilice skljuještio* (Benešić, 2017., 3106., *sramota*, 3136., *stakalce*; isticanja moja). Stvaran se etički dativ nalazi u pozdravu *Dobro nam došli!*, kako ga navodi Raguž, 1997.: 137.

enklitike *si* u primjeru „*Dižem ruke.*“ („**Dižem si ruke.*“; nav. dj.: 11. – 12.), gdje bi uporaba enklitike *si* kao oblik dativa uz predikatni glagol *dižem* ili posvojnoga dativa uz imenicu *ruke* zahtijevala vrlo neobičan kontekst, dok uporaba povratne posvojne zamjenice s isticanjem posjednika zacijelo spada u doseg običnih konteksta (*Dižem svoje ruke.*; usp. *Dižem glas.* i *Dižem svoj glas.*, ali **Dižem si glas.*).

Naslonjenica *se* kao leksikološki afiks u nesocijativnih glagola sa *se*

Naslonjениčki je leksikološki afiks *se* općenito bespadežna i odzamjeničena čestica, premda potječe od naslonjениčkoga akuzativnog oblika povratne osobne zamjenice *se* (← *sěbe*). Nesocijativni su glagoli s tim afiksom svi neprijelazni. Naglašenoga parnjaka taj afiks nema. Te se suodnose može tablično prikazati kako slijedi:

Nesocijativni glagoli s leksikološkim afiksom <i>se</i>			
<i>se</i>	Oblici sa <i>se</i>	<i>sěbe</i>	Primjeri
bespadežni leksikološki afiks, djelomično u suodnosu s određenim prefiksima; svrstavanje u razrede po tvorbenim i semantičkim kriterijima	svi jedninski i množinski oblici; svi su glagolski oblici neprijelazni	leksikološki ograničena zamjenjivost enklitike <i>se</i> uz zamjenu neprijelaznosti prijelaznošću i nepovratnosti pojedinačnom povratnošću	<i>vladati se; vraćati se; derati se; smijati se; šetati se; bijéliti se; bijéljeti se; raspričavati se; ispavati se</i>

Opća se neprijelaznost tih nesocijativnih glagola s nezamjeničnom naslonjenicom *se* može opisati kao „značenje usredotočenosti, zatvorenosti radnje na sam subjekt“.¹¹ Uobičajena daljnja svrstavanja tih glagola u uže razrede primjenjuju i leksikološko-tvorbene i semantičke kriterije, ali djelomično nesustavno.¹² Po tvorbi se glagolâ razlikuju sljedeći razredi: (1.) glagoli koji sinkronijski imaju prijelazne ili neprijelazne isto- ili sličnoznačice bez enklitike *se* kao polazne glagole svoje tvorbe, kao npr. svr. *obradovati, ~ se; pripremati, ~ se; puniti, ~ se; svr. razumjeti, ~ se (u nešto); razveseljivati, ~ se; siviti, ~ se; vladati, ~ se; vraćati, ~ se;* (2.) glagoli koji samo dijakronijski imaju polazne glagole bez *se*, i ako se potonji još sinkronijski rabe, onda su homonimi s glagolskim sastavnicama prvih, kao npr. *derati* vs. *derati se*; svr. *ponijeti* vs. *ponijeti se*;¹³ (3.) tzv. *reflexiva tantum*, tj. svi ostali glagoli koji

¹¹ Glasovi i oblici, 2007.: 506., t. 1047. Na tom je mjestu zapravo riječ samo o glagolima sa *se* koji imaju prijelazan parnjak bez *se* („nepravi povratni glagoli“), ali navedeni opći semantički opis također vrijedi za sve druge glagole sa *se* toga razreda.

¹² Usp. npr. Glasovi i oblici, 2007.: 506. – 507.; Hrvatska gramatika, 1997.: 223. – 224.; Oraić Rabušić, 2016.; Auburger, 2018.: 361. – 362., 378. – 379.

¹³ Glagoli toga drugog razreda ujedno pripadaju i trećemu razredu. U glagolâ su *slijetati* uz *slijetati se* i *utjecati* uz *utjecati se* prefiksi i sinkronijski i dijakronijski homonimni tako da ti glagoli nikako nemaju izvedeničkoga suodnosa. Uz glagol *ponositi se* nema glagola bez *se* (**ponositi*).

nemaju polazne glagole bez *se* kao sinkronijske parnjake, s iznimkom onih drugoga razreda, npr. *baviti se; bojati se; brinuti se; groziti se; nadati se; ponašati se; radovati se; smijati se*; (4.) glagoli u kojih je afiks *se* semantički suvišan (redundantan) i samo funkcionalno-stilistički uvjetovan, budući da su njihovi polazni glagoli bez *se* istoznačice prema njima i također neprijelazni, kao npr. *blistati (se); šetati (se)*, svr. *prošetati (se); žuriti (se)*, svr. *požuriti (se)*; (5.) glagoli koji su izvedeni ponajviše od opisnih pridjeva ili pojedinačno od odnosnih pridjeva i koji s iznimkom nekoliko glagolâ koji su tvoreni od pridjevne osnove koja označuje boju, spadaju u IV. opći glagolski razred (K_i-ti/K_i-im: *bijéliti se, bijélīm se*; svr. *ohladiti se, ohladim se*). Iznimke pripadaju III. općemu glagolskom razredu (K₁je-, lje-, nje-, K₂re-ti/K₁-, l-, n-, K₂r-im: *bijéljeti se, bijélīm se; plavjeti se, plavim se*). Opće je značenje tih glagola toga 5. razreda koji su izvedeni od opisnih pridjeva, postajanje odnosno razvijanje izvornim, opisnim pridjevom označenoga svojstva ili njegovo puko postojanje ili njegova opažanjem modificirana egzistencija, a onih glagola koji su izvedeni od odnosnih pridjeva, ponašanje sukladno značenju polaznih odnosnih pridjeva,

bijeliti se, bijélīm se (≈ biti bijel); *bistriti se* (≈ postajati bistar); *bližiti se; djetinjiti se* (≈ ponašati se kao dijete); *goropaditi se* (≈ ponašati se goropadno); *kiseliti se; kriviti se; obistinjavati se; obogaćivati se; oholiti se; puniti se; rumeniti se* (≈ biti rumen; *sijati rumenilom*); *svijetliti se* (≈ odrazivati svjetlost, *sjajiti se, bljeskati*); *šareniti se* (≈ biti šaren); *vedriti se* (≈ postajati vedar); *bijéljeti se, bijélīm se* (≈ biti bijel; *isticati se bijelom bojom*); *plavjeti se* (≈ biti plav; *odlikovati se plavom bojom*); *zelenjeti se* (≈ biti zelen, *pokazivati zelenilo; isticati se zelenom bojom*).¹⁴

Nesocijativni glagoli s nezamjeničnom naslonjenicom *se* po općim leksikološko-semantičkim kriterijima mogu biti klasificirani kako slijedi, pri čemu neki glagoli mogu pripadati i u više razredâ. S jedne strane postoje dva razreda prema tvorbenim i značenjskim kriterijima načina vršenja glagolske radnje; s druge se strane može manje-više točno razlikovati tri značenjski opisiva razreda. Prema načinu se glagolske radnje može odrediti razred intenzivnih glagola, kao npr. *raspričavati*

¹⁴ Za tvorbu i značenje onih glagolâ petoga razreda koji spadaju u IV. opći glagolski razred i za odgovarajuće prijelazne faktitivne glagole vidi Babić, 2002.: 512.; za glagole koji su izvedeni s prefiksima *o-*, *ob-* ili *po-* (svr.: *obositi; ohladiti se; otrijezniti se; pohrvatiti se*) usp. nav. dj.: 556. Glagoli su iz III. općega glagolskog razreda toga petog razreda bez iznimke glagoli koji su tvoreni od pridjevne osnove koja označuje boju. U glagolâ *sa se* iz III. općega glagolskog razreda (*bijéljeti se, bijélīm se; crvenjeti se; plavjeti se; zelenjeti se*), koji su tvoreni od pridjevne osnove koja označuje boju, za razliku od odgovarajućih glagola *sa se* iz IV. općega glagolskog razreda koji su tvoreni od pridjevne osnove koja označuje boju (*bijéliti se, bijélīm se; rumeniti se*), i čije je osnovno značenje postajanje ili puko postojanje dotične obojenosti, a koji su, ako znače postajanje dotične obojenosti, istoznačni s odgovarajućim glagolima iz III. općega glagolskog razreda bez enklitike *se* (*bijéljeti, bijélīm; rumenjeti*), njihovo značenje ima i opažajnu značenjsku sastavnicu, bilo da je boja zbog jačega intenziteta posebno napadna, bilo da se slabije i nejasnije opaža odnosno samo svjetluca. Uz neprijelazni glagol *rumeniti se* s afiksalsnom enklitikom *se* (≈ biti rumen; *sijati rumenilom*) postoji prijelazni homonim *rumeniti se* s povratno-zamjeničnom enklitikom *se*; njegovo je značenje 'šminkati se'.

se; *uzbunjivati se*, i razred sativnih glagola, kao npr. *iscrpljivati se*; *naspavati se*; *ispavati se*; *najedati se*. Intenzivni se glagoli sa *se* po vidu rabe nesvršeno ili svršeno, a tvoreni su određenim prefiksima. Nesvršeni su glagoli te skupine sekundarne sufiksalske izvedenice od pripadnih svršenih glagola. Kao prefiksi dolaze *raz-* odnosno *ras-* i *uz-* odnosno *us-* uz druge morfonološke varijante. Tim je glagolima označen, a u slučaju prefiksa *raz-/ras-*, način povećavanja intenziteta glagolske radnje do nekoga vrhunca, a u slučaju prefiksa *uz-/us-* „početak radnje s većim intenzitetom (snažno, burno, živo)“.¹⁵

Sativni su glagoli sa *se* također prefiksacijom izvedeni glagoli i također se po vidu rabe nesvršeno ili svršeno, pri čemu su nesvršeni glagoli te skupine isto tako sekundarne sufiksalske izvedenice od pripadnih svršenih glagola. Način je vršenja glagolske radnje tih glagola izvršavanje radnje koliko se može, do zasićenosti i dovoljnosti, odnosno do iscrpljenosti ili dodijavanja njezina subjekta kao vršitelja. Kao prefiksi dolaze *iz-* odnosno *is-* uz druge morfonološke varijante i *na-*. Postoje i slučajevi isto- ili sličnoznačnosti izvedenicâ s tim prefiksima.¹⁶

Opće su leksikološko-semantičke klasifikacijske značajke neprijelaznih, nesocijativnih glagola sa *se* promjene koje se odnose na kretanje subjekta ili njegov položaj u prostoru, npr. *vraćati se*; *zaustavljati se*, duhovni doživljaji, npr. *čuditi se*; *radovati se*, rastuće postajanje, npr. *vedriti se*; *raspričavati se*, i stalno postojanje, npr. *bijéliti se*, *bijélīm se* ($\approx$ *biti bijel*); *bijéljeti se*, *bijélīm se* ($\approx$ *biti bijel*; *isticati se bijelom bojom*).

Uporaba naslonjenice *se* kao morfema glagolskoga stanja (dijateze)

Kategorija glagolskoga stanja u hrvatskom književnom jeziku

U hrvatskom morfološkom sustavu glagolâ postoje, kao i primjerice u njemačkom, dva glagolska stanja (dijateze), naime radno glagolsko stanje (aktiv) i trpno glagolsko stanje (pasiv). Oba su glagolska stanja odnosne kategorije za djelatni odnos između

¹⁵ Babić, 2002.: 553: t. 1917.; usp. primjere: *rascvjetavati se*, svr. *rascvasti se*, *rascvjetati se*; *raspljivati se*; svr. *raspaliti se*; *raspjevati se*; *rasplakati se*; *raspričavati se*; *razdraživati se*; *razigravati se*, svr. *razigrati se*; *razveseljivati se*; *ushčivati se*; *ushodati se*; *uspaliti se*; *uzbuditi se*; *uzburkati se*; *uznemirivati se*. Glede tih prefiksa i njihova značenja vidi Babić, 2002.: 549. – 550.; 552. – 553.; glede klasifikacije glagolâ po načinu vršenja glagolske radnje vidi također Hrvatska gramatika, 1997.: 224. – 225. Te glagole treba razlikovati od glagolâ jednakoga tvorbenog tipa kao npr. *razlijetati se*; *raščiščavati se*; *uspinjati se*; *uspravljati se*, u kojih prefiksi nemaju leksikološkomu sadržaju glagolske osnove nadređeno značenje načina vršenja radnje nego svoje osnovno leksikološko značenje kao dopunsku sastavnicu leksikološkomu sadržaju glagolske osnove. Prijelazni polazni glagoli bez *se* intenzivnih glagola sa *se* kao npr. svršeni glagoli *raspaliti* (*raspaliti što* $\approx$ *učiniti da se što razgori*); *razdražiti*; *razveseliti*; *uzbuditi*, ne označavaju intenziviranje kao način vršenja radnje.

¹⁶ Vidi Babić, 2002.: 539. – 540.: t. 1859., 1861.; Hrvatska gramatika, 1997.: 224.: t. 608. – 609.; usp. primjere sativnih glagola: nesvr. *iscrpljivati se*, svr. *iscrpti se* i *iscrpsti se*; nesvr. *najedati se*; svr.: *ispavati se*; *isplakati se*; *isplesati se*; *izmoriti se*; *načekati se*; *nagledati se*; *naplakati se*; *naplesati se*; *naputovati se*; *naspavati se*; *naživjeti se*. Sativni glagoli s prefiksom *na-* često imaju objektnu dopunu u partitivnom (dijelnom) genitivu.

rečeničnoga subjekta i njegova glagolskoga predikata tako da je u aktivu subjekt ujedno i djelatni vršitelj radnje, a u pasivu trpilac na kome se glagolska radnja zbiva. Osobni se uzročnik kao djelatni vršitelj glagolske radnje u slučaju pasiva označuje prijedložnom svezom s prijedlogom *od* i imenicom u genitivu, a neosobni uzrok imenicom u besprijedložnom instrumentalu.

Opća kategorija glagolskoga stanja vrijedi za sve glagole i sve glagolske oblike. Potkategorija radnoga stanja vrijedi za sve glagole i za sve opće vrste infinitivnih glagolskih oblika (infinitiv, particip, glagolski prilog, prava glagolska imenica); za infinitiv, particip i pravu glagolsku imenicu također vrijedi potkategorija pasiva. Među finitnim glagolskim oblicima potkategorije aktiva i pasiva vrijede dihotomično, pri čemu postoje slučajevi morfološke dvoznačnosti odnosno jednoznačnosti koja ovisi o kontekstu i/ili jezičnoj situaciji.¹⁷

Kategorija se aktiva podjeljuje glede subjekta kao vršitelja glagolske radnje u potkategorije osobnoga aktiva (osobnoga radnog stanja) i neosobnoga aktiva (neosobnoga radnog stanja). Uz znatna ograničenja što se tiče tvorbe i uporabe oblika neosobnoga pasiva (neosobnoga trpnog stanja) isto vrijedi za kategoriju pasiva glede subjekta kao trpioća na kome se glagolska radnja zbiva. Uz to se u pasivu naknadno još razlikuju potkategorija procesnoga pasiva (njemački *Vorgangspassiv*) i njoj oprječna potkategorija rezultatskoga pasiva (njemački *Zustandspassiv*).¹⁸

Kategorija glagolskoga stanja u hrvatskom književnom jeziku stoga ukupno ima sljedeće potkategorije:

1. Aktiv:
  - 1.1. Osobni aktiv: *bacam*.
  - 1.2. Neosobni aktiv (neosobni oblici): 3. osob. jd. indik. prez.: *upozorava se; vidjelo se (je); događa se; grmi; spava (mi) se*; 3. osob. mn. indik. prez.: *govore; upozoravaju*.¹⁹

---

¹⁷ Dijateza glagolskih imenica prijelaznih glagola može biti aktiv ili pasiv; dijateza glagolskih imenica neprijelaznih glagola, nasuprot, može biti samo aktiv. Za kategoriju glagolskoga stanja vidi općenito Glasovi i oblici, 2007.: 502. – 503.; Hrvatska gramatika, 1997.: 229. – 230.; Auburger, 2018.: 359. – 360.; za pasiv vidi općenito Hrvatska gramatika, 1997.: 229. – 230., 247. – 248.

¹⁸ Dijatezne su potkategorije navedene kao u Auburger, 2018.: 340. – 341. Za njemačke nazive *Vorgangspassiv* i *Zustandspassiv* nema hrvatskih standardnih naziva; najčešće se rabe *pasiv radnje* za *Vorgangspassiv* i *pasiv stanja* za *Zustandspassiv*. Budući da se naziv *stanje* sa sasvim drugim značenjem rabi u terminološkoj svezi *glagolsko stanje*, ne preporučuje se rabiti ga također kao sastavnicu terminološke sveze *pasiv stanja*. Nazivima, kojima se ovdje služim, jasno se označuje oprjeka između procesa i rezultata glagolske radnje.

¹⁹ Usp. Auburger, 2018.: 355. – 357. Neosobni se aktiv rabi s jedne strane općenito u izrekama bez spominjanja određenoga vršitelja glagolske radnje. Izravni se akuzativni objekt prijelaznih glagola zadržava, npr. *Vozače se posebno upozorava na sklizak kolnik.*, ili bez se: *Vozače posebno upozoravaju na sklizak kolnik.*; *Nju se ne pita.*; *Čovjeka se nagrađuje priznanjem.*; *Nikad ne znaš gdje ga se može naći.*; *Prisiljava ih se na uzmak.* U slučaju osobnoga pasiva takva akuzativna dopuna (u primjeru: *vozače* (ovisno o *upozoravati*) postaje subjektivni izraz u nominativu: *Vozači se posebno upozoravaju na sklizak kolnik.* U skladu se s tim može razumjeti naziv časopisa „Jezik. Časopis

2. Pasiv:

- 2.1. Osobni procesni pasiv: *bio je bačen; bio je završen; rečeno je, bilo je rečeno* (u kontekstima s određenim subjektom kao npr. u Što je naprijed rečeno, vrijedi samo onda, kad ...); *blagoslovljen bio; ... čita se* (u kontekstima s određenim subjektom kao predmetom koji se čita).²⁰
- 2.2. Osobni rezultatski pasiv: *dopuštena je; zabranjen je.*
- 2.3. Neosobni procesni pasiv: *rečeno je* odnosno *bilo je rečeno* (u rečenicama kao npr. *Kao što je rečeno...*)
tiskano (je) (bilo) (tiskano godine 2009.); bilo je udovoljeno (Istini je bilo udovoljeno.); naiđeno je
(... zbog učestalih stajanja vezanih za rješavanje problema na koje je naiđeno.).
- 2.4. Neosobni rezultatski pasiv: *rasprodano (je); zatvoreno (je); bilo je otvoreno.*

Glagolski oblici s naslonjenicom *se* kao morfemom glagolskoga stanja

Konjugacijskim je nastavcima u hrvatskom jeziku označena samo kategorija aktiva, a ne također pasiva. To je za osobni aktiv i jedini način označivanja dijateze. Glagoli sa *se*, ako enklitika *se* nije dijatezni morfem nego zamjenica ili leksikološki afiks, imaju samo stanje aktiva, i to ponajviše osobnoga aktiva s određenim subjektom kao vršiteljem glagolske radnje, npr. uz glagol *vratiti se: Iseljenici će se vratiti u Hrvatsku.* Ti glagoli sa *se* samo iznimno, u leksikološki pojedinačnim slučajevima, imaju neosobno aktivno stanje, a tada je enklitika *se* rabljena istodobno u dvama značenjima, naime kao leksikološki afiks i ujedno kao dijatezni morfem neosobnoga aktiva, kao npr. uz *dogadati se: dogada se da ...* (u osobnom aktivu: *Što se tu događa?*); uz *dogovarati se: dogovara se, svr. dogovorilo se je; uz pozdravljati se: pozdravljalo se je.*

Neosobni *se* aktiv s jedne strane sintagmatski označuje enklitikom *se* kao dijateznim morfemom u svezi s konjugacijskim oblikom 3. osob. jd. osobnoga aktiva,

---

za kulturu hrvatskoga književnog jezika“ kao neosobna aktivna izreka čiji akuzativni objektni izraz (*hrvatski jezik*) morfološki nije obilježen, a moglo bi se razumjeti također osobno-pasivno sa subjektivnim izrazom *hrvatski jezik*. S druge se strane neosobni aktiv rabi, glede vršitelja glagolske radnje, u anonimnim izrekama o meteorološkim zbivanjima i nehotičnim psihofizičkim procesima. Izražava se aktivnim glagolskim oblikom 3. osob. jd. srednjega roda bez ili sa *se* u slučaju meteoroloških zbivanja i sa *se* u slučaju psihofizičkih procesa, npr. *grmi; sniježi, sniježilo je; smrkava se; spava mi se; zavrtjelo se njoj u glavi; pjeva nam se; radi mi se;* „Nije mu se išlo tramvajem, ... pa pođe pješice.“ (Babić, 2000.: 55).

²⁰ Procesni *se* pasiv u hrvatskom jeziku rijetko rabi i rijetko odgovara normi hrvatskoga književnog jezika, a u slučaju osobnoga uzročnika glagolske radnje, koji može biti i nespomenuti, nikad; usp. primjere: *Učitelj hvali učenike.* umjesto u pasivu **Učenici su hvaljeni od učitelja.*; samo aktivno: *Ako me pitaju, reći ću ...; Traže Vas svugdje!* U slučaju neosobnoga uzroka glagolske radnje ta norma ne vrijedi bezuvjetno, usp. u pasivu: *Dijelovi Dalmacije opet su zahvaćeni požarom.* uz aktivno: *Požar je opet zahvatio dijelove Dalmacije.*, ali procesni pasiv u takvim slučajevima treba biti izražen participijem pasivnim oblikom a ne pasivnim oblikom sa *se*; usp. Auburger, 2018.: 352.; Silić-Pranjković, 2007.: 196.

kao u primjerima *čeka se, čekalo se; čini se; čuje se; govori se, govorilo se (je); Tamo se govori dva jezika.; mora se; može se; pričalo se; smrkava se; upozorava se; vidjet će se, vidjelo se je*. U rijetkim slučajevima glagolâ s enklitikom *se* to rezultira afiksarno-dijateznom dvoznačnošću enklitike *se*, kao u primjerima *događa se da ...; naspava se, naspavalo se je*. Naslonjenički se pomoćni glagol *je* može stezati s enklitikom *se* i uslijed toga iza *se* nestati, premda je takvo stezanje normativno usko uvjetovano. S druge strane, neosobni se aktiv ne označuje posebno, nego se izražava samo konjugacijskim oblicima 3. osob. jd. ili mn. bez dijateznoga morfema *se*, npr. *grmi; sniježi, sniježilo je; govore, govorili su*.²¹

Pasivni su oblici s jedne strane složeni oblici, koji se sastoje od naslonjeničkoga dijateznog morfema *se* i finitnoga osobno-aktivnog oblika ili nesloženoga infinitiva nesvršenih ili svršenih glagola, isključujući glagole sa zamjeničnom ili afiksalsnom enklitikom *se*, koji imaju samo aktivno stanje. Ali finitni pasivni oblici postoje samo za 3. osob. jd. i mn. i to samo za osobni pasiv. S druge pak strane, pasivni se oblici tvore svezom naslonjeničkih odnosno naglašanih finitnih oblika ili infinitiva dvo-vidnoga glagola *biti* ili svršenoga glagola *bivati* kao pomoćnoga glagola i pasivnim participom kao nositeljem leksikološkoga značenja. U slučaju se osobnoga pasiva pasivni particip slaže s pripadnim izrazom subjekta odnosno trpioca u padežu, broju i gramatičkom rodu, npr. *Prijelaz je zabranjen*. Dijatezna se potkategorija neosobnosti u pasivu izražava samo participnim pasivnim oblikom 3. osob. jd. uz pasivni particip srednjega roda, npr. *rasprodano (je); rečeno je*.²²

Kao oblici se procesnoga pasiva mogu rabiti i participni pasivni oblici i neparticipni pasivni oblici s dijateznim morfemom *se*. Pri tom, međutim, pasivni oblici sa *se* ponajviše pripadaju nesvršenim glagolima tako da je glagolsko stanje pasivnih oblika sa *se* ponajviše procesni pasiv. Ali, vid sastavnice s leksikološkim značenjem u složenim pasivnim oblicima ne ovisi o kategoriji procesnosti pasiva, stoga također ima oblikâ procesnoga pasiva sa svršenom leksikološki glavnom sastavnicom, kao u primjeru *Upućen im je brzojav*. odnosno *Upućen im je bio brzojav*. Rezultatski pasiv pripada samo participnim pasivnim oblicima, a uz to samo oblicima sa svršenim pasivnim participom rezultatskoga načina vršenja glagolske radnje, npr. *Sjednica je završena*.

Što se tiče čestote uporabe, participni su pasivni oblici, ukupno gledano, češće rabljeni nego oblici sa *se*. Procesni se pasiv, međutim, u slučaju dovoljno jednoznačnih, nesvršenih, finitnih, pasivnih oblika, posebice u stručnim tekstovima, ponajviše

---

²¹ Za potkategoriju neosobnoga aktiva vidi također Auburger, 2018.: 355. – 356.

²² O pasivu i njegovim oblicima u hrvatskom standardnom, književnom jeziku vidi Auburger, 2018.: 38., 340. – 353.; Hrvatska gramatika, 1997.: 229. – 230., 247. – 248.; Glasovi i oblici, 2007.: 509. – 510., 553. – 554.; Težak-Babić, 2003.: 157., 312. – 314.; Raguž, 1997.: 201. – 202.; za sintaksu i funkcionalnu stilistiku pasivnih i neosobno-aktivnih oblika vidi Katičić, 2002.: 156. – 159.; Hrvatska gramatika, 1997.: 451. – 454.; Glasovi i oblici, 2007.: 509. – 510., 553. – 554.; Silić-Pranjčević, 2007.: 196. – 197.

označuje pasivnim oblicima sa *se* kao funkcionalno-stilistički neutralnim izrazima, a ne participnim oblicima, npr. *Ulaznice se prodaju u preprodaji*. Za pasivne infinitivne oblike to vrijedi također u slučaju svršenih glagola, npr. *Nesretne se okolnosti još nisu mogle predvidjeti u vrijeme kad...*

Višeznačnost glagolskih oblika s naslonjenicom se

Naslonjenica *se* kao sastavnica glagolskih oblika nije svagda neovisno o kontekstu jednoznačna, budući da je sama za sebe homonimna s trima nepovezanim gramatičko-leksikološkim značenjima, naime (1.) kao akuzativna zamjenica; (2.) kao leksikološki afiks u neprijelaznih glagola; (3.) kao dijatezni morfem. Uz to je naslonjenica *se* dvoznačno-polisemna kad je rabljena kao zamjenica, budući da može biti rabljena kao pojedinačnopovratna ili kao uzajamnopovratna zamjenica, a kad je rabljena kao dijatezni morfem, ona je dvoznačno-homonimna kao morfem za aktiv ili za pasiv.

Oblicima sa *se* pasiv nije označen svagda neovisno o kontekstu i leksikološkom značenju dotičnih glagola jednoznačno, posebice u slučaju množinskoga subjektivnog izraza koji znači što živo.²³ Na primjer u rečenicama kao *Ti su se učenici mnogo hvalili.*, predikatni glagol (*su se hvalili*) može imati pasivno, pojedinačnopovratno ili uzajamnopovratno značenje, ovisno o tome je li enklitika *se* rabljena kao pasivni dijatezni morfem ili kao pojedinačnopovratna odnosno uzajamnopovratna zamjenica. Uporaba je enklitike *se* kao pasivnog dijateznog morfema zapravo u takvim slučajevima normativno usko ograničena. Pasivno je glagolsko stanje predikata, međutim, jednoznačno označeno kad se rabi participni pasivni oblik kao u inačici gornjega primjera *Ti su učenici bili mnogo hvaljeni*. U sljedećem je primjeru prvi predikat (*se ... dodijeli*) u pasivu, a oba sljedeća (*se otvaraju; se zatvaraju*) s neprijelaznim glagolom i sa *se* kao leksikološkim afiksom u aktivu, što je uvjetovano također značenjem priloga *automatski*: *Ako se ovlaštenje dodijeli preko sistema kontrole pristupa, vrata se otvaraju automatski. Vrata se ponovo zatvaraju nakon ulaska u vrata*. Oprječno tomu treba tumačiti glagolsko stanje predikata u rečenici *Vrata se otvaraju u osam sati*. zbog opisane situacije prije svega kao pasiv, a ne kao neprijelazni aktiv, premda bi i to trebalo uzeti u obzir, ali samo u ovisnosti o posebnim kontekstima odnosno izvanjezičnim situacijama. Tada je pasivna rečenica istoznačna s rečenicom *Vrata bivaju otvarana u osam sati*. Pasivno glagolsko stanje predikata sa *se* umjesto neprijelazno-aktivnoga ovisi o kontekstu također u odnosnoj rečenici: *Većina radnih mjesta koja se uopće otvaraju, bivaju otvarana u zemljama istočne Azije*. Nasuprot tomu je participni predikat glavne rečenice (*bivaju otvarana*) jednoznačan u pasivu. Za razliku od te rečenice, u sljedećim primjerima već iz leksikoloških razloga riječ je o rečenicama s predikatima čiji je glagolsko stanje pasiv: *Opterećeni se politi-*

---

²³ Usp. Auburger, 2018.: 347. – 348.

čari lustriraju.; *Nesretne se okolnosti još nisu mogle predvidjeti u vrijeme kad ...*. Njihovo bi aktivno shvaćanje bilo besmisleno.

Višeznačnost je glagolskih imenica kao posljedica višeznačnosti enklitike *se* već prikazana u odsjeku „Klasifikacija glagolâ sa *se* u tri značenjska razreda“.²⁴ Nesvršena se glagolska imenica *kršćenje*, na primjer, može odnositi i na prijelazni i na neprijelazni nesvršeni glagol *krstiti se*.²⁵ Ovisno o tvorbenom odnosu, ona znači ili ‘sâma stvarno-konkretna radnja dijeljenja krštenja’ ili ‘sâma stvarno-konkretna radnja primanja krštenja’. Osim toga, njezino glagolsko stanje može biti i pasiv, naime, kad je u pripadnom glagolu enklitika *se* rabljena kao pasivni dijatezni morfem, što opet ovisi o kontekstu.

Polisemne su također one glagolske sveze sa *se* koje uz leksikološko značenje durativnoga ili procesnoga načina vršenja glagolske radnje sekundarno mogu imati i leksikološko značenje posebnoga iterativnog načina vršenja radnje, pri čemu, s obzirom na način vršenja radnje, samo nesavršeni glagoli dolaze u pitanje. Ima li toga posebnoga iterativnog načina vršenja glagolske radnje ili ne, u pojedinim slučajevima ovisi o kontekstu. Posebnost te iterativnosti leži u tome da se ponavljanje dotične radnje događa kao posljedica odgovarajućega običaja i navike ponašanja. Tako se može na primjer rečenica *Vrata se otvaraju u osam sati*. parafrazirati rečenicama *Običava se otvarati vrata u osam sati*. i *Vrata bivaju otvarana u osam sati*. Primjeri su za takve glagole iz gramatičke literature: *bosti se* (*Krava se bude.*); *tući se* (*Ivan se tuče.*); *grepsti se* (*Mačka se grebe.*; *Mačke se grebu.*). U oblicima glagola *grepsti se*, kad imaju običajno-iterativno značenje, enklitika *se* nije povratna zamjenica nego leksikološki afiks neprijelaznosti koji neposredno daje tim oblicima značenje uobičajenosti odnosno naviknutosti grebanja drugih kao primarno značenje. Analogno to vrijedi za složeni glagol *gurati se* (*On se gura.*; *Oni se guraju.*)²⁶

Slično su polisemne one glagolske sveze sa *se* koje, ovisno o kontekstu, osim svojega aktivnog događajnog značenja, mogu imati i modalno značenje mogućnosti i sposobnosti svojega subjekta kao mogućega vršitelja činjenične glagolske radnje. Ta se vrsta polisemije, međutim, nalazi samo među neprijelaznim glagolima sa *se*, pri čemu su njihovi tvorbeno-polazni glagoli bez *se* prijelazni. Primjeri su za takve glagole sa *se* s modalnim značenjem sposobnosti uz pretpostavku prikladnoga

---

²⁴ Usp. također Auburger, 2018.: 167. – 169.

²⁵ Glagol je *krstiti (se)*, *krstīm (se)* dvovidan. Od nesvršene glagolske imenice *kršćenje* ‘radnja kojom se krsti’ treba razlikovati svršenu glagolsku imenicu *krštenje* ‘čin kojim se što krsti’, usp. Babić, 2002.: 159.

²⁶ Gramatička se i leksikološka literatura jedva osvrće na te slučajeve. U Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika, 2007.: 506., o tom se posebnom značenju piše: „Izriču radnju kao karakterizaciju subjekta, da on ima običaj vršiti takvu radnju: *krava se bude*, *mačka se grebe*, *on se gura*, *Ivan se tuče* ... To znači da krava ne bude sebe, nego ima naviku bosti druge. U toj upotrebi dolazi malen broj glagola i takvi primjeri pripadaju uglavnom govorenom jeziku.“ Usp. također Oraić Rabušić, 2016.: 37., 42. – 43.

konteksta: *gibati se* ($\approx$ *biti gibljiv, gibak*); *pregibati se* ($\approx$ *biti pregibljiv*), *paliti se*, svr. *upaliti se*, svr. *zapaliti se* ($\approx$ *biti upaljiv, zapaljiv*; *Samozapaljive tvari su tvari koje se u dodiru sa zrakom ili vodom spontano upale bez dovođenja izvora topline.*; *Gorive tvari imaju sposobnost vezanja s kisikom i zapale se od 1-900°C.*)²⁷

Literatura

- Auburger, Leopold, 2015., Pregledna morfologija pravih glagolskih imenica hrvatskoga književnog jezika, *Jezik*, god. 62., br. 2. – 3., str. 59. – 75.
- Auburger, Leopold, 2018., Morphologie der Verben der kroatischen Standardliteratursprache, *Studia Croatica*, Zagreb
- Babić, Stjepan, 2000., Crvena magla, Slavonska naklada Privlačica, Vinkovci
- Babić, Stjepan, ³2002., Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku, HAZU, Nakladni zavod Globus, Zagreb
- Benešić, Julije, 2017., Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića, urednici Milan Moguš, Anja Nikolić-Hoyt, sv. 14., spužvica – švrlljuga, HAZU, Zagreb
- Bujas, Željko, 1999., Veliki hrvatsko-engleski rječnik, Croatian-English dictionary, Nakladni zavod Globus, Zagreb
- Frleta, Tomislav, 2010., Uporaba i značenje nenaglašenoga dativa povratne zamjenice u hrvatskom jeziku, *Jezik*, god. 57., br. 1., str. 1. – 13.
- Frleta, Tomislav, 2018., Pravilo „drugog mjesta“ u hrvatskom jeziku ili o polu(ne)slobodnom redu riječi, *Jezik*, god. 65., br. 1., str. 11. – 23.
- Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika, 2007., Babić, S., Brozović, D., Škarić, I., Težak, S., HAZU, Nakladni zavod Globus, Zagreb
- Hrvatska gramatika, ²1997., Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Pavešić, S., Peti, M., Zečević, V., Znika, M., Školska knjiga, Zagreb
- Katičić, Radoslav, ³2002., Sintaksa hrvatskoga književnog jezika, HAZU, Nakladni zavod Globus, Zagreb
- Oraić, Ivana, 2008., Kako razvrstati glagole s elementom se u valencijskome rječniku hrvatskih glagola?, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, god. 34., br. 1., str. 269. – 283.
- Oraić Rabušić, Ivana, 2016., Pristup povratnim glagolima u hrvatskom jeziku, *Filologija*, knj. 66., str. 35. – 58.
- Oraić Rabušić, Ivana, 2017., Podjela konstrukcija sa se u hrvatskom jeziku, *Suvremena lingvistika*, god. 43., br. 84., str. 173. – 197.
- Oraić Rabušić, Ivana, 2018., Struktura povratnih glagola i konstrukcije sa se u hrvatskome jeziku, *Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Zagreb
- Pavešić, Slavko, urednik i suradnik, 1971., *Jezični savjetnik s gramatikom*, Matica hrvatska, Zagreb

²⁷ Za pridjeve sa sufiksima *-iv*, *-jiv*, *-ljiv* vidi Babić, 2002.: 476., t. 1608.: Oni „znače da se može izvršiti ono što znače osnovni glagoli. Najčešće pridjevi imaju pasivno značenje, tj. govore da se što može učiniti. Značenje se najbolje može opisati preoblikom → koji se može inf. *izmjèrljiv* → koji se može izmjeriti“.

- Peti-Stantić, Anita, 2006., O kakvu je redu riječ?, Filologija, knj. 46. – 47., str. 227. – 238.
Raguž, Dragutin, 1997., Praktična hrvatska gramatika, Medicinska naklada, Zagreb
Silić, Josip, Pranjković, Ivo, ²2007., Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta, Školska knjiga, Zagreb
Težak, Stjepko, Babić, Stjepan, ¹³2003., Gramatika hrvatskoga jezika, Priručnik za osnovno jezično obrazovanje, Školska knjiga, Zagreb

Sažetak

Leopold Auburger, Njemačka
UDK 81'367, izvorni znanstveni rad
primljen 5. ožujka 2019., prihvaćen za tisak 29. travnja 2019.

Das Enklitikon *se* bei Verben und Verbformen der kroatischen Literatursprache,
mit einem Exkurs über das Enklitikon *si*

Das Enklitikon *se* der kroatischen Literatursprache wird als Bestandteil von Verbformen bzw. Verbsyntaxmen homonym als akkusativisches Pronomen, als lexikologisches Affix bei intransitiven Verben und als Diathesemorphem verwendet. Weiterhin ist es als Diathesemorphem selbst noch einmal ein Homonym, insofern es sowohl bei bestimmten Verbformen des Aktivs als auch bei solchen des Passivs verwendet wird. Als Reflexivpronomen bedeutet das Enklitikon *se* polysem eine nichtreziproke und eine reziproke Reflexivität. Auf Grund dieser vielfachen Mehrdeutigkeit hängt die Eindeutigkeit der jeweiligen Verwendung von *se* in Verbindung mit Verbformen oft von dessen weiterem Kontext ab. In dem Artikel wird mit zahlreichen Beispielen die Verwendung von *se* bei Verben umfassend hinsichtlich von dessen Prosodie, sowie der Morphologie, Syntax und Semantik der mit *se* gebildeten Verbformen bzw. Verbsyntaxmen dargestellt. In einem Exkurs wird die analoge Verwendung der enklitischen Dativform des reflexiven Personalpronomens *si* als Bestandteil von Verbsyntaxmen sowie als adnominale Ergänzung behandelt.

PITANJA I ODGOVORI

ŠTO ZNAČI IMENICA ŽENSKOGA RODA *PUT*?

 itateljica N. N. iz Zadra pita: „Što znači imenica ženskoga roda *put* u stihu božićne pjesme Oj pastiri, čudo novo: Ljubav Božja prevelika primi pravu put čovjeka?“

Postoje u hrvatskome jeziku dvije imenice *put*, jedna je muškoga roda, a druga ženskoga roda, što znači da im je različita

sklonidba, ali u nekim padežima jednako se pišu, a možda i izgovaraju.

Imenica muškoga roda *pût*, *pûta* dolazi od staroslavenskog *putь* u značenju „via, cesta, staza, kud se hoda ili vozi“. Riječ je općeslavenska u različitim inačicama i rod varira između muškog i ženskog. U starohrvatskom nazalno *o* daje *u: pût*. U hrvatskome je muškoga roda: N *pût*, G *pûta*. S tim se naglaskom svi slažu.